

Isaac Asimov:

A tréfamester

Noel Meyerhof megnézte a már korábban előkészített listáját és kiválasztotta, melyik pont legyen az első. Szokásához híven most is elsősorban ösztönére bízta magát.

Szinte törpének tűnt az előtte álló gép mellett, noha abból csak igen kicsiny rész volt látható. Ez azonban nem számított. Fölényes magabiztossággal beszélt, mint aki tökéletesen tisztában van vele, hogy ő a mester.

– Johnson – mondta – váratlanul hazaérkezett üzleti útjáról, és feleségét legjobb barátja karjaiban találta. Visszahőkölt, majd így szólt: „Max, én a hölgy férje vagyok, így hát nekem kötelességem. De neked?”

Oké, hadd mélézzon rajta egy kicsit – gondolta.

Ekkor egy hang szólalt meg mögötte.

– Hé!

Meyerhof törölte ezt az egytagú szót és kikapcsolta az áramkört, amit használt. Hirtelen hátrafordult, és így szólt:

– Dolgozom. Miért nem kopog?

Most nem mosolygott, mint általában szokott, valahányszor Timothy Whistlert, a vezető analitikust köszöntötte, akivel gyakran dolgozott együtt. Olyan rosszálló képet vágott, mintha egy idegen zavarta volna meg, vékony arcát komor ráncok torzították el, s amúgy is kócos haja mintha még jobban felborzolódott volna.

Whistler vállat vont. Fehér laborköpenyt viselt, amelyen merev függőleges vonalakat gyúrt zsebre vágott és összeszorított ökle.

– Kopogtam, de maga nem válaszolt. A működést jelző lámpa nem égett.

Meyerhof dühös lett. Nem erről volt szó. Túl erőteljesen összpontosította figyelmét az új tervre, és elfeledkezett a részletekről.

És mégsem igen tudta hibáztatni magát emiatt. Ez a dolog fontos volt.

Hogy miért, azt persze nem tudta. Nagymesterek ritkán tudják. Éppen az tette őket nagymesterekké – az a tény, hogy az értelem fölött álltak. Másképp hogyan is tudna az emberi ész kapcsolatot tartani a tíz mérföld hosszú, szilárd halmazállapotú értelemtömeeggel, amit Multivacnak hívnak, és amely az összes eddig épített komputerek között a legbonyolultabb.

– Most dolgozom – szólt Meyerhof. – Valami fontos dolgot akar közölni?

– Semmi olyasmit, amit ne lehetne elhalasztani. Néhány hiba van a válaszban a többdimenziós... – Whistler későn kapcsolt, és arca sajnálkozóan kétkedő kifejezést öltött.

– Dolgozik?

– Igen. Hát aztán!

– De... – körülnézett az alacsony helyiség falmélyedéseibe, a beolvasók és kiírók sorozatára bámult, amely a Multivacnak csak kis részét tette ki. – Senki nincs itt.

– Ki mondta, hogy van, vagy kellene lenni?

– Egyik viccét mondta el, ugye?

– Na és?

Whistler kényszeredetten mosolygott.

– Csak nem akarja azt mondani, hogy viccet mesélt a Multivacnak?

Meyerhof hűvös hangon kérdezte:

– Miért ne?

– Tényleg?

– Igen.

– Miért?

Meyerhof végigmérte a másikat.

– Nem vagyok köteles beszámolni sem magának, sem másnak.

– Jóságos isten! Hát persze hogy nem. Pusztán kíváncsiságból kérdeztem, semmi másért... De hát ha dolgozik, magára hagyom. – Homlokát ráncolva még egyszer körülpillantott.

– Tegye azt – szolt Meyerhof. Szemmel követte a távozót, majd dühös mozdulattal bekapcsolta a működést jelző lámpát.

Nagy lépésekkel föl-alá járkált a szobában és próbálta összeszedni magát. Átkozott Whistler! Átkozott mind. Mivel nem gondol rá, hogy ezeket a technikusokat, analitikusokat és műszerészeket társadalmi téren kellő távolságban tartsa, mivel úgy bánik velük, mintha ők is alkotó művészek lennének, ilyen dolgokat engednek meg maguknak.

Még vicceket sem tudnak tisztességesen elmondani – gondolta elkeseredetten.

Ez nyomban visszatérítette jelenlegi munkájához. Újból nekilendült. Az ördög vigye el mindannyiukat!

Ismét működésbe hozta a megfelelő Multivac áramkört és beszélni kezdett.

– Egy rendkívül viharos óceáni átkelés alkalmával a steward megállt a hajókorlátnál és szánakozva nézett egy emberre, aki a korlát fölé roskadva és mereven a mélységbe nézve nagyon is magán viselte a tengeribetegség pusztító nyomait.

A steward gyöngéden vállon veregette a férfit. „Vigasztalódjék, uram – suttozta. – Tudom, hogy ez nagyon rossz érzés, de valójában soha senki nem hal meg tengeribetegségben.”

A kínlódó ember elgyötört, zöld színű arcát vigasztalója felé emelte, és rekedten zihálva így felelt:

„Ember, ne mondja ezt! Az isten szerelmére, ne mondja ezt! Egyedül a meghalás reménye tart életben.”

Timothy Whistler kissé belefeledkezett gondolataiba, de azért mosolyogva bólintott, amikor a titkárnő íróasztala mellett elment. Az visszamosolygott rá.

Itt – gondolta – még egy archaikus pont található a huszonegyedik század komputerektől uralt világában, egy élő titkárnő. De talán természetes is, hogy ez a szokás éppen a komputerfellelgyárban, a Multivacot kezelő kolosszális világvállalatban maradjon fenn. A minden igényt kielégítő Multivac mellett ízléstelen dolog lenne kisebb komputerekkel végeztetni a lényegtelen feladatokat.

Whistler belépett Abraham Trask irodájába. A kormánytisztviselő félbeszakította a pipagyújtás gondosan végzett műveletét. Kampós orra éles ívben emelkedett ki a mögötte levő ablak négyszögéből.

– Nicsak, Whistler! Üljön le! Üljön le!

Whistler leült.

– Úgy hiszem, akadt egy problémánk, Trask.

Trask kissé elmosolyodott.

– Remélem, nem műszaki jellegű. Én csak ártatlan politikus vagyok. (Ez egyik kedvelt kiszólása volt.)

– Meyerhoffal kapcsolatos.

Trask azon nyomban leült és rendkívül elkeseredettnek látszott.

– Biztos benne?

– Alapos okom van rá.

Whistler teljes mértékben megértette a másik ember hirtelen elkedvetlenedését. Trask a Belügyminisztérium Elektronikus Számológépek és Önműködő Irányító Berendezések

Osztályának felügyeletével megbízott kormánytisztviselő volt. Feladata, hogy a Multivac mellett dolgozó emberek politikai ügyeivel foglalkozzék, éppúgy, ahogy a műszaki képzettségű dolgozóknak magával a Multivackal kellett foglalkozniuk.

Egy nagymester azonban több mint egyszerű dolgozó. Sőt az egyszerű embernél is több.

Már a Multivac történetének kezdetén nyilvánvalóvá vált, hogy a kérdések feltevésének módja jelenti a legnagyobb nehézségeket. A Multivac feleletet tudott adni az emberiség összes problémájára, az összes problémára – ha értelmes kérdéseket tettek fel neki. De ahogy az ismeretek egyre gyorsabb tempóban halmozódtak, ezeknek az értelmes kérdéseknek a kitűzése mind nehezebb lett.

A józan ész egymagában nem ért semmit. Ritka fajtájú intuícióna volt itt szükség, ugyanarra az értelmi képességre (csak sokkal fokozottabb mértékben), mint ami nagymesterré tesz valakit a sakkban. Olyan fajta elme kellett ehhez, amely percek alatt átlátott a sakkjátszma kvadrilliónyi lehetőségén, hogy rátaláljon az egyetlen legjobb lépésre.

Trask nyugtalanul fészkelődött.

– Mit csinált Meyerhof?

– Új irányvonalat vezetett be kérdéseibe, amit én aggasztónak találok.

– Ugyan, menjen már, Whistler! Ennyi az egész? Egy nagymestert nem lehet megakadályozni, bármilyen neki tetsző irányba tereli is kérdéseit. Sem maga, sem én nem vagyunk jogosultak megítélni kérdéseinek értékét. Maga tisztában van ezzel. Én tudom, hogy tisztában van ezzel.

– Igen. Természetesen. De Meyerhofot is ismerem. Találkozott már vele társaságban valaha?

– Uramisten, dehogyis! Van egyáltalán olyan ember, aki nagymesterekkel társadalmilag érintkezik?

– Ne viselkedjen ilyen nevetségesen, Trask! Ők is emberek és méghozzá elég sajnálatra méltóak. Jutott-e már valaha is eszébe, milyen lehet nagymesternek lenni? Tudatában lenni, hogy az egész világon mindössze talán egy tucat magához hasonló lény található, hogy egy egész emberöltőben legfeljebb egy-két ilyen ember bukkant fel, hogy a világ sorsa magától függ, hogy ezernyi matematikus, logikatudós, pszichológus és fizikus támaszkodik önre?

Trask vállat vonva dünnyögte:

– Istenem, a világ császárának érezném magam.

– Nem hiszem – felelt a vezető analitikus türelmetlenül. – Semmiféle császárnak nem érzik magukat. Nincs velük egyenrangú partner, akivel beszélgethetnének, nem tartoznak sehová sem. Figyeljen ide! Meyerhof egyetlen alkalmat sem mulaszt el, hogy együtt legyen a fiúkkal. Persze nőtlen, nem iszik, nincsenek társadalmi kapcsolatai – és mégis erőszakkal kényszeríti magát, hogy társaságba járjon, mert szüksége van rá. És tudja-e, hogy mit csinál, amikor legalább hetenként egyszer összejön velünk?

– A leghalványabb fogalmam sincs – felelte a kormányember. – Mindezt most hallom először.

– Ő a tréfamester.

– Micsoda?

– Vicceket mond. Jó vicceket. Fantasztikus alak. Bármilyen történetbe is kezd, akármilyen ócskába és unalmasba, olyan módon adja elő, hogy érdekesen hangzik. Érzéke van hozzá.

– Értem. Hát ez nagyszerű!

– Nem biztos, hogy nagyszerű. Ezek a viccek fontosak számára. – Whistler mindkét karjával Trask íróasztalára könyökölt, és hüvelykujja körmét rágva, a levegőbe bámult. – Ő más, mint mi vagyunk, tudja, hogy más, és úgy érzi, hogy csupán e viccek segítségével érheti el, hogy mi, közönséges fickók magunk közé fogadjuk. Nevetünk, hahotázunk, hátba

veregetjük, és még arról is meglepedezünk, hogy ő nagymester. Ez az egyetlen láncszem, ami összekapcsolja velünk.

– Mindez nagyon érdekes. Nem tudtam, hogy maga így ért a lélektanhoz. De mit akar ebből kihozni?

– Csupán a következőt. Mit gondol, mi történik, ha Meyerhof kifogy a viccekből?

– Micsoda? – A kormányhivatalnok meghökkenve nézett rá.

– Ha ismételni kezdi magát? Ha a hallgatósága egyre kevésbé nevet, vagy teljesen abbahagyja a nevetést? Ez az egyetlen ereje, amellyel fogva tart bennünket. Enélkül magában marad és akkor mi történik vele? Végül is, Trask, ő annak a tizenkettőnek egyike, akiket az emberiség nem nélkülözhet. Nem engedhetjük, hogy bármi is történjék vele. Nemcsak fizikai dolgokra gondolok. Azt sem hagyhatjuk, hogy boldogtalan legyen. Ki tudja, hogyan befolyásolná ez intuitív képességét?

– Előfordult már, hogy ismételte önmagát?

– Amennyire én tudom, még nem, de azt hiszem, ő másként gondolja.

– Miért mondja ezt?

– Mert hallottam, hogy vicceket mond a Multivacnak.

– Nem igaz!

– Véletlenül történt. Bementem hozzá, és kidobott. Dühös volt. Általában elég szívélyes, és rossz jelnek tartom, hogy alkalmatlankodásom annyira felingerelte. Tény azonban, hogy viccet mondott a Multivacnak, és meggyőződésem szerint ez egy volt a sorozatból.

– De miért?

Whistler vállat vont és kezével erősen megdörzsölte állát.

– Gondolkoztam rajta. Azt hiszem, nagy készletű viccet próbál felhalmozni a Multivac adattároló egységeiben, hogy új változatokban nyerje vissza. Érti, mire gondolok? Gépi tréfamestert kíván létrehozni, hogy végtelen mennyiségű vicc legyen, és soha ne kelljen félnie, hogy kifogy belőlük.

– Jóságos isten!

– Tárgyilagos szemmel nézve, talán nincs is semmi, rossz ebben, de én fenyegető jelnek tekintem, amikor egy nagymester személyes problémái megoldására kezdi használni a Multivacot. Mindegyik nagymesternél fellelhető egy bizonyos vele született szellemi labilitás, és ezért ügyelni kell rájuk. Lehetséges, hogy Meyerhof már közel jár egy olyan határvonalhoz, amelyen ha túllép, elveszítünk egy nagymestert.

Trask zavartan kérdezte.

– A maga véleménye szerint mit kell tennem?

– Ellenőrizhetne engem. Én annyira a közelében vagyok, hogy esetleg helytelenül ítélem meg, és az emberek megítélése különben sem a legerősebb oldalam. Maga politikus, és így inkább ért hozzá.

– Embereket megítélni talán igen, de nem nagymestereket.

– Ők is emberek. És különben is, ki más tegye meg?

Trask ujjai vontatott, tompa dobpergéshez hasonlóan, gyors tempóban kopogtak íróasztalán.

– Magam is azt hiszem, meg kell tennem – mondta.

Meyerhof így szólt a Multivachoz:

– A szenvedélyes szerelmes, miközben vadvirágot szedett kedvesének, egyszerre meghökkenve tapasztalta, hogy egy ellenséges tekintetű, hatalmas bika tartózkodik a mezőn az ő közelében, kitartóan nézi őt és fenyegetően kapálja lábával a földet. A távoli sövénykerítés túloldalán a fiatalember egy farmert fedezett fel és odakiáltott neki: „Mondja, uram, nem közveszélyes ez a bika?” A gazda lesújtó pillantással figyelte a helyzetet, majd

köpött egyet és így szólt vissza: „A legkevésbé sem.” Újra köpött és folytatta: „Magáról viszont ez egyáltalán nem mondható el.”

Meyerhof éppen rá akart térni a következőre, amikor az idézés megérkezett.

Valójában nem volt ez idézés. Egy nagymestert senki nem idézhetett meg. Mindössze üzenet jött, hogy Trask osztályvezető nagyon szeretne beszélni Meyerhof nagymesterrel, ha Meyerhof nagymester időt tud szakítani erre.

Meyerhof minden további nélkül eldobhatta volna az értesítést és folytathatta volna, amit éppen csinált. Ő nem volt alávetve a hivatali fegyelemnek.

Másrészt viszont, ha így cselekszik, tovább háborgatják – ó, persze, nagyon tiszteletteljesen, de mégiscsak háborgatják.

Így hát kikapcsolta a Multivac megfelelő áramköreit, a működést jelző lámpát kiakasztotta laboratóriuma elé, hogy távollétében senki ne merjen belépni, majd átment Trask irodájába.

Trask zavartan köhintett és némi félelmet érzett a másik ember mogorva, indulatos külseje láttán.

– Nagyon sajnálom, nagymester, hogy még nem volt alkalmunk megismerkedni egymással – mondta végre.

– Én jelentést tettem magánál – válaszolt kimérten Meyerhof.

Trask szerette volna tudni, mit rejtegetnek e metsző és dühös pillantású szemek. Nehéz volt elképzelnie, hogy ez a sovány arcú, sötét és sima hajú, komoly fellépésű Meyerhof akár csak annyi ideig is engedni képes tartózkodásából, amíg mulatságos történeteket mond el.

– A jelentések nem azonosak a baráti ismeretséggel – mondta. – É... értesültem, hogy önnek hatalmas adomakészlete van.

– Tréfamester vagyok, uram. Ez a kifejezés, amit az emberek használnak. Tréfamester.

– Velem még nem közölték ezt a kifejezést, nagymester. Mondták, hogy...

– Pokolba velük! Bánom is én, mit mondanak! Figyeljen ide, Trask, akar egy viccet hallani? – Előrehajolt az íróasztal fölött, összehúzta a szemét.

– De még mennyire! Persze hogy akarok – válaszolt Trask erőltetett szívéllyességgel.

– Helyes. A vicc a következőképpen hangzik: Mr. Jones felesége a jövőmondó kártyára pillantott, amit a mérlegautomata felszínre dobott, miután a férj a szükséges egypennys érmét előzőleg bedobta. Az asszony így szólt: „Ez azt mondja, George, hogy te kedves, értelmes, körültekintő, szorgalmas ember vagy és elbájolóan viselkedsz a nővel szemben.” Ezután megfordította a kártyát és hozzátette: „A testsúlyodat is rosszul állapították meg.”

Trask nevetett. Anélkül aligha tudta volna megállni. Bár a csattanót előre sejtette, de az a meglepő könnyedség, ahogyan Meyerhof az asszony hangjában a lekicsinylő megvetés árnyalatát életre keltette, és az ügyesség, ahogyan saját arcvonásait ehhez a hangszínhez igazította, nevetésre fakasztotta a politikust.

Meyerhof élesen közbevágott:

– Miért mulatságos ez?

Trask hirtelen kijózanodott.

– Tessék?

– Azt kérdem, miért mulatságos ez? Miért nevet?

– Nos – felelt Trask, igyekezve elfogadhatóan érvelni –, az utolsó mondat az összes előzményt új megvilágításba helyezte. A meglepetésszerűség...

– A lényeg az – mondta Meyerhof –, hogy egy olyan férjet festettem le, akit a felesége megszegényített, olyan csödbe jutott házasságról beszéltem, ahol az asszony meggyőződése szerint férjének egyetlen jó tulajdonsága sincs. És maga mégis nevet ezen. Ha maga lenne a férj, akkor is mulatságosnak találná?

Egy pillanatig elgondolkozva várt, majd így folytatta:

– Próbáljuk meg ezt, Trask: Abner felesége betegágya mellett ült és vigasztalhatatlanul zokogott, amikor az asszony megmaradt erejét összeszedve, egyik könyökére támaszkodott.

„Abner – suttogta –, Abner, nem járulhatok a Teremtőm elé anélkül, hogy meg ne gyónnám bűnömet.”

„Most ne – mormolta a lesújtott férj. – Most ne, drágám. Feküdj vissza és pihenj!”

„Nem tudok – kiáltott az asszony. – Meg kell mondanom, különben lelkem soha nem találhat nyugalmat. Megcsaltalak, Abner. Méghozzá ebben a házban. Egy hónapja sincs...”

„Nyugodj meg, kedvesem – csillapította Abner. – Mindent tudok. Mi másért mérgeztelek volna meg?”

Trask próbált egykedvű maradni, de sikertelenül. Kuncogását nem tudta teljesen elfojtani.

– Így hát ez is mulatságos – jegyezte meg Meyerhof. – Házasságtörés. Gyilkosság. Csupa derű!

– Nos hát – mondta Trask –, könyveket írtak a humor elemzéséről.

– Ez igaz – szölt Meyerhof –, én is sokat olvastam közülük. Sőt mi több, a legtöbbet a Multivacnak is elolvastam. E könyvek szerzői azonban csak találgatásokba bocsátkoznak. Egyesek szerint azért nevetünk, mert különbeknek tartjuk magunkat a viccben szereplő egyéneknek. Mások úgy vélekednek, hogy a képtelenség gyors tudatosulása, a feszültség hirtelen enyhülése vagy az események váratlan átértékelése idézi elő. Van-e egyáltalán egyszerű oka? Különböző emberek különböző vicceken nevetnek. Nincs vicc, ami mindenkire hatna. Némely ember semmilyen tréfán nem nevet. A legfontosabb azonban mégis az, hogy az ember az egyetlen olyan állat, amelynek valóságos humorérzéke van. Az egyetlen állat, amely nevet.

Trask hirtelen közbevágott:

– Most már értem. Maga elemezni próbálja a humort. Ezért táplál be viccsorozatot a Multivacba.

– Ki mondta ezt magának?... Mindegy, Whistler. Most már emlékszem. Rajtakapott. Kinek mi köze hozzá?!

– Senkinek semmi.

– Remélem, nem vonja kétségbe azt a jogomat, hogy bármivel kiegészíthessem a Multivac tudáskészletét, vagy hogy bármilyen kérdést feltegyek neki, amihez csak kedvem van?

– Ó, dehogya! – jegyezte meg sietve Trask. – Nem vonom kétségbe, hogy ez igen lényeges új elemzési lehetőséget nyit majd meg a pszichológusok számára.

– Hm. Lehetséges. Mindenesetre van valami, ami jobban foglalkoztat, mint a humor általános elemzése. Van egy különleges kérdés, amit fel kell tennem. Sőt, valójában kettő.

– Rajta! Mi az? – Trask kíváncsian várta, vajon felel-e a másik. Ha nem akar, semmi módon nem lehet kényszeríteni.

De Meyerhof megszólalt.

– Az első kérdés a következő: honnan származnak mindezek a viccek?

– Hogyan?

– Ki gyártja őket? Figyeljen ide! Körülbelül egy hónappal ezelőtt egy egész estét vicchallgatással és viccmondással töltöttem. Most is én mondtam a legtöbbet, mint rendesen, és az ostobák nevettek, mint rendesen. Lehet, hogy tényleg mulatságosnak találták a vicceket, lehet, hogy csak a kedvemben akartak járni. Mindenesetre az egyik fráter vette magának a bátorságot ahhoz, hogy hátba veregessen és így szóljon: „Meyerhof, maga több viccet tud, mint tíz ember együttléve.”

Tudom, hogy igaza van, de e megjegyzése egy gondolatot keltett bennem. Fogalmam sincs, hogy életem egy-egy szakaszában hány száz vagy hány ezer viccet mondtam el, de a tény az, hogy én soha egyetlenegy sem agyaltam ki. Egyetlenegy sem. Csupán

elismételtem őket. Közreműködésem egyedüli formája az volt, hogy elmeséltem őket. Elsősorban hallottam vicceket, vagy pedig olvastam. És a forrás, ahonnan hallottam vagy olvastam, sem maga gyártotta a vicceket. Még soha nem találkoztam senkivel, aki valaha is azt állította volna, hogy ő kitalált egy viccet. Mindig csak „A napokban hallottam egy jó történetet”, vagy „Hallott valami jó viccet mostanában?”

Minden vicc régi! Ezért tükröznek a viccek ekkora társadalmi lemaradást. Például még mindig tengeribetegségről szólnak, holott ez manapság könnyen megelőzhető és sohasem tapasztalható. Vagy jövendőmondó mérlegautomatákkal foglalkoznak, mint amit elmondtam magának, amikor ilyen gépek már csak régiségkereskedésekben találhatóak. Nos hát, akkor ki gyártja a vicceket?

– Ez az, amire megpróbál rájönni? – kérdezte Trask. Már a nyelve hegyén volt, hogy hozzátegye: uramisten, ki törődik ezzel? De uralkodott magán és hallgatott. Egy nagymester kérdései mindig jelentőségteljesek.

– Igen. Ilyen szempontból figyelem őket. Nemcsak arról van szó, hogy a viccek ósdiak. Ósdiaknak kell lenniük, hogy élvezni tudják őket. Lényeges kellék, hogy a vicc ne legyen eredeti. Egyetlen fajta humor van, amely eredeti lehet, és eredeti is, ez pedig a szójáték. Hallottam szójátékokat, amelyek kétségtelenül az adott pillanat hatása alatt keletkeztek. Magam is faragtam néhányat. De ilyen szójátékokon senki nem nevet. Nem is várják el, hogy nevéssen. Az emberek pisszegnek. Minél jobb a szójáték, annál hangosabban pisszegnek. Eredeti humor nem fakaszt nevetésre. Miért?

– Megvallom, nem tudom.

– Helyes. Próbáljunk meg rájönni. Miután a humor általános tárgykörével kapcsolatban minden információt megadtam a Multivacnak, amit szükségesnek tartottam, most válogatott vicceket táplálok be.

Trask azon kapta rajta magát, hogy egyre inkább érdekli a dolog.

– Mi szerint válogatott? – kérdezte.

– Nem tudom – felelte Meyerhof. – Ezek tűntek a legmegfelelőbbnek. Mint tudja, nagymester vagyok.

– Persze, persze.

– E viccek és a humor általános filozófiája alapján az első kérdésem az lesz a Multivachoz, hogy ha tudja, állapítsa meg a viccek eredetét. Mivel Whistlert ez érdekli, és mivel célszerűnek látta, hogy jelentést tegyen magánál, rendelje le holnaputánra az Analizálóba. Lesz egy kis munkája.

– Feltétlenül. Én is jelen lehetek?

Meyerhof vállat vont. Trask részvétele nyilvánvalóan teljesen közömbös volt számára.

Meyerhof különös gonddal választotta ki a sorozatból az utolsót. Nem tudta volna megmondani, hogy miért okozott ez gondot, de tucatnyi lehetőséget forgatott agyában, és újra meg újra ellenőrizte mindegyiket, valamilyen meghatározhatatlan minőségű jelentőség után kutatva.

Majd a következőt mondta:

– Ug, a barlanglakó ősember megpillantotta élete párját, aki zilált párdubórszoknyában, könnyek között szaladt hozzá. „Ug” – kiáltotta zaklatottan –, „csinálj gyorsan valamit! Egy kardfogú tigris ment be a Mama barlangjába. Csinálj valamit!” Ug sóhajtott, felemelte simára rágott bölénycsontját, majd így felelt: „Mi szükség van erre? Ki az ördög törődik azzal, hogy mi történik egy kardfogú tigrissel?”

Ekkor tette fel Meyerhof két kérdését, és szemét lehunyva hátradőlt. Nagyon kifáradt.

– Egyáltalán semmi bajt nem észleltem – mondta Trask Whistlernek. – Elég készségesen beszámolt róla, hogy mit csinál. Tényleg szokatlan dolog, de nem hágja át a szabályokat.

– Az nem, amit elmond... – jegyezte meg Whistler.

– Még akkor sem állíthatok le egy nagymestert pusztán vélekedés alapján. Különösnek látszott, de a nagymesterek elvégre megengedhetik maguknak, hogy különösen viselkedjenek. Nem hiszem, hogy megtébolyodott volna.

– Arra használni a Multivacot, hogy megtalálja a viccek eredetét! – dünnyögte a vezető analitikus. – Ez nem vall tébolyultságra?

– Miből tudhatnánk? – hangzott Trask ingerült kérdése. – A tudomány eljutott arra a fokra, amikor csak a képtelen kérdéseknek van valami jelentőségük. Az értelmes kérdéseket már régen kiagyalták, megkérdezték és megválaszolták.

– Hiába. Én változatlanul aggódom.

– Elhiszem, Whistler, de most nincs más választásunk. Elmegyünk Meyerhofhoz, és maga elvégzi a Multivac válaszában szükséges analízisét, ha egyáltalán kapunk feleletet. Ami engem illet, az én egyetlen munkám, hogy a bürokráciával foglalkozzam. Jóságos isten, még arról sincs fogalmam, hogy egy ilyen magához hasonló vezető analitikusnak mi a dolga, csak annyit tudok, hogy analizál, és ez bizony nem sok.

Whistler így válaszolt:

– Ez meglehetősen egyszerű. A nagymester, mint például Meyerhof, kérdéseket tesz fel, és a Multivac automatikusan matematikai mennyiségekké és műveletekké alakítja át. A Multivac tömegének legnagyobb részét az a gépezet foglalja el, amelynek segítségével a szavak jelekké alakulnak át. A Multivac ezután mennyiségekben és műveletekben adja meg a választ, de nem fordítja vissza szavakra, csak a legegyszerűbb, legközönségesebb esetekben. Ha úgy szerkesztették volna meg, hogy az eredeti nyelvre való visszafordítás általános problémáját is meg tudja oldani, akkor legalábbis négyszer akkora méretű lenne.

– Értem. Tehát a maga munkája az, hogy e jeleket szavakká alakítsa át.

– Az én munkám, meg a többi analitikusé. Szükség esetén kisebb, különlegesen szerkesztett komputereket is használunk – Whistler keserűen mosolygott. – Az ókori Görögország delfi jósnőjéhez hasonlóan, a Multivac rejtett értelmű és homályos válaszokat ad. A különbség, tudja, csak annyi, hogy nekünk vannak fordítóink.

Megérkeztek. Meyerhof már várta őket.

– Milyen áramköröket használt, nagymester? – kérdezte élénken Whistler.

Meyerhof megmondta, és Whistler munkához látott.

Trask próbálta nyomon követni, mi történik, de semmit sem értett. A kormánytisztviselő egy tekerésre figyelt, amelyről lyukszalag csavarodott le véget nem érően és felfoghatatlan módon. Meyerhof közönyösen állt az egyik oldalon, Whistler pedig az előbukkanó lyukszalagot vizsgálta. Az analitikus fejhallgatóval és mikrofonnal szerelt fel magát, és időnként egy sor utasítást mormolt, amellyel más komputerekben létrejött elektronikus parancsok útján távoli pontokon dolgozó alkalmazottakat irányított.

Egyszer-kétszer Whistler lehallgatott valamit, majd egy-egy sorozatot ütött be a különböző jelekkel ellátott billentyűkön, amelyek némiképp matematikai jellegűeknek tűntek, de valójában nem voltak azok.

Jóval több telt el, mint egy óra.

Whistler arckifejezése mind jobban elsötétedett. Egyszer felpillantott a másik két emberre, de csak annyit mondott:

– Ez hihet... – majd visszafordult munkájához.

Végül rekedten így szólt:

– Nem hivatalos választ adhatok. – Szemei véresek voltak. – A hivatalos válasz teljes analízist kíván. Akarják a nem hivatalosat hallani?

– Rajta! – szólt Meyerhof.

Trask bólintott.

Whistler sunyi pillantást vetett a nagymesterre.

– Örült kérdés volt – szólt, majd nyersen kibökte: – A Multivac szerint földön kívüli eredet.

– Mit beszél? – kérdezte Trask.

– Nem hallja? A vicceket, amelyeken nevetünk, nem emberek találták ki. A Multivac az összes megadott adatot elemezte, és az ezeknek legjobban megfelelő egyetlen válasz az, hogy valamely földön kívüli intelligencia alkotta a vicceket, az összes viccet, és kiszemelt emberi agyakban, kiszemelt időben és helyen helyezte el őket. Ez úgy ment végbe, hogy egyetlen ember sincs tudatában annak, hogy egyetlen viccet is saját maga talált volna ki. Minden további vicc e nagy eredeti típusok kisebb változata és átformálása csupán.

Meyerhof közbeszólt, olyasféle győzelemtől kipirult arccal, amit csak egy nagymester érezhet, ha ismét sikerült egy helyes kérdést feltennie.

– Az összes vígjátékíró azon dolgozik – szólt –, hogy régi tréfákat kitekerve, új célok szolgálatába állítsa. Ez közismert. A válasz megfelelő.

– De miért? – kérdezte Trask. – Miért kell vicceket gyártani?

– A Multivac szerint – mondta Whistler – az összes adatok alapján megállapítható egyetlen cél az, hogy ezek a viccek az emberi lélek tanulmányozását szolgálják. A patkányok pszichológiáját úgy tanulmányozzuk, hogy arra kényszerítjük őket, próbálják megtalálni a labirintusból kivezető utat. A patkányok nem értik, miért kell ezt tenniük, és még akkor sem értenék, ha tudnák, mi történik, amit persze nem tudnak. Ez a külső értelem oly módon tanulmányozza az ember lélektanát, hogy megfigyeli, miként reagál az egyén a gondosan kiválasztott adomákra. Minden ember másként reagál... Ez a külső értelem feltehetően ugyanaz számunkra, mint mi vagyunk a patkányoknak.

Megborzongott.

Trask merev tekintettel így szólt:

– A nagymester azt mondta, hogy az ember az egyetlen humorérzéssel rendelkező állat. Úgy tűnik, hogy a humorérzékét is kívülről ruházták ránk.

Meyerhof izgatottan tette hozzá:

– És a bennünk létrejött esetleges humoron ugyanakkor nem tudunk nevetni. A szójátékokra gondolok.

– A földön kívüliek valószínűleg kioltják a spontán humor reakcióit, hogy elkerüljék az összetévesztés lehetőségeit – jegyezte meg Whistler.

Trask váratlan izgalommal felkiáltott:

– Uramisten, hát maguk elhiszik ezt?

A vezető analitikus hideg pillantással nézett rá.

– A Multivac ezt mondja. Ez minden, amit eddig meg lehet állapítani. Megmutatta a világegyetem igazi tréfamestereit, és ha mi még többet akarunk tudni, akkor nyomon kell követnünk ezt a kérdést. – Suttogva tette hozzá: – Ha merészeli valaki nyomon követni.

Meyerhof nagymester hirtelen közbeszólt.

– Mint tudják, két kérdést tettem fel. Eddig csak az elsőre jött válasz. Azt hiszem, Multivacnak elég adat van a birtokában, hogy a másodikra is feleljen.

Whistler vállat vont. Kissé elkeseredettnek látszott.

– Ha egy nagymester úgy véli, hogy elég adatunk van – mondta –, akkor én könyvet írnék róla. Mi a második kérdése?

– A következőt kérdeztem: mi lesz a következménye, ha az emberiség felfedezi az első kérdésemre adott választ?

- Miért tette fel ezt a kérdést? – tudakolta Trask.
- Az volt az érzésem, hogy meg kell kérdezni – válaszolta Meyerhof.
- Őrütség. Őrütség az egész – szolt Trask és elfordult.

Saját maga is érezte, hogy ő és Whistler milyen furcsa módon változtattak álláspontot. Most ő nyilvánította esztelenségnek az egészet.

Trask lehunyta szemét. Nyilváníthat ő örütségnek bármit is, az elkövetkező ötven évben úgysem lesz ember, aki egy nagymester és a Multivac kombinációját kétségbe vonná és megerősítené az ő gyanúját.

Whistler csendben, összeszorított fogakkal dolgozott. Újból próbára tette Multivacnak és kiegészítő gépeinek a képességét. További óra múlt el, majd rekedt hangon felnevetett.

– Őrült lidércnyomás!

– Mi a válasz? – kérdezte Meyerhof. – A Multivac észrevételeire vagyok kíváncsi, nem a magáéra!

– Helyes. Parancsoljon. A Multivac megállapítása szerint, amint egy valaki is rájön arra, hogy az ember pszichológiai elemzését ilyen módszerrel végzik, e tárgyilagos eljárást többé nem használhatják azok a földön kívüli hatalmak, amelyek jelenleg e módszerrel dolgoznak.

– Úgy érti, hogy többé nem juttatnak vicceket az emberiségnek? – hangzott Trask félénk kérdése. – Vagy hogyan érti?

– Nincsenek többé viccek! – mondta Whistler. – Már most! A Multivac szerint már most. A kísérlet most ért véget! Új eljárást kell majd bevezetni.

Egymásra néztek. Múltak a percek.

Meyerhof megfontoltan beszélt:

– A Multivacnak igaza van.

Whistler elgyötörten így szolt:

– Tudom.

Még Trask is ezt suttogetta:

– Igen. Bizonyosan.

Meyerhof talált rá a bizonyítékra, Meyerhof, a tökéletes tréfamester.

– Tudják meg, hogy vége, mindennek vége – szolt. – Már öt perce próbálkozom, és egyetlen vicc sem jut eszembe, egyetlenegy sem! És ha könyvben olvasnék viccet, nem nevetnék. Biztos vagyok benne.

– A humor adományának vége – szolt bánatosan Trask. – Egyetlen ember sem fog nevetni többé.

És továbbra is ott maradtak, merev tekintettel bámultak, s érezték, hogy a világ egy kísérleti patkányketrec méretére zsugorodik össze, amelyből eltűnt a labirintus, és valami, valami más kerül majd a helyére.